

KİTAP TANITIMI / BOOK REVIEW

Sekülerleşme Tartışmaları, editörler M. Ali Kirman-Volkan Ertit

(Ankara: Kadim Yayınları, 2019, 349 sayfa)

Secularization Discussions, editors by M. Ali Kirman- Volkan Ertit

(Ankara: Kadim Yayınları, 2019, 349 pages)¹

Seval AKARSU

ORCID: 0000-0002-5290-5413

Yüksek Lisans Öğrencisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Afyonkarahisar/Türkiye, seval.yilmaz0@gmail.com

Makale Bilgisi/Article Info:

Geliş/Received: 09.11.2021 Düzeltme/Revised:24.11.2021 Kabul/Accepted:24.11.2021

Atıf / Cite as: Akarsu, S. (2021).Sekülerleşme Tartışmaları, editörler M.Ali Kirman-Volkan Ertit (Ankara: Kadim Yayınları,2019). Antakiyat, 4(2), 377-388

Öz

Editörlüğünü M. Ali Kirman ve Volkan Ertit'in yaptığı *Sekülerleşme Tartışmaları* adlı kitabın oluşum süreci Aksaray Üniversitesi'nde 2018 yılında gerçekleşen, "Uluslararası Din Sosyolojisi Sempozyumu"na dayanmaktadır. Bu sempozyumda yer alan 34 oturumdan 2'si sekülerleşme konusuna ayrılmıştı. Bu iki oturumda yapılan sunumların genişletilmiş hallerinin bir araya getirilmesiyle *Sekülerleşme Tartışmaları* kitabı yayımlanmıştır. Eser sekülerleşme konusunda farklı bakış açıları ve yaklaşımları okuyucuya toplu halde sunmaktadır. On farklı makaleden oluşan eser "Din Sosyolojisi" ve "sekülerleşme tartışmaları" açısından alanyazında araştırma yapmak isteyenlere kaynak niteliği oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Sekülerleşme, M. Ali Kirman, Volkan Ertit.

Abstract

The publishing process of the book "Secularization Discussions" edited by M. Ali Kirman and Volkan Ertit is based on the "International Symposium on Sociology of Religion" held at Aksaray University in 2018. The topic of two sessions (out of the thirty-four) in this symposium was the concept of secularization. The book was published by bringing together the expanded versions of the papers presented in these two sessions. The book, which consists of ten different articles, covers different perspectives and approaches on secularization. Therefore it might be useful source for those who study in the field of sociology of religion and has interest in secularization debates.

Keywords: Sociology of Religion, Secularization, M. Ali Kirman, Volkan Ertit.

---

¹ Bu araştırma sürecinde TR Dizin 2021 kuralları kapsamında "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde" yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden" hiçbirini gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca bu araştırma "Etik Kurul İzni" gerektirmeyen bir çalışmadır.

GİRİŞ

Türkiye’de sekülerleşme teorisi ve teori etrafındaki tartışmalar gün geçtikçe daha fazla akademisyenin ilgi alanına girmektedir. Bunda Prof.Dr. M. Ali Kirman’ın DİN ve Sekülerleşme (2005) eseri ile Prof.Dr. Ali Köse’nin tercüme ağırlıklı derleme çalışması öncü kabul edilebilir. Akademisyenler özellikle 2010’lu yıllardan sonra artan şekilde konu ile ilgili eserler yayımlamaktadırlar. Bu çalışma 2019 yılında yayımlanmış olan Sekülerleşme Tartışmaları kitabını değerlendirmek için kaleme alınmıştır. Kitabın seçilmesinin birkaç sebebi bulunmaktadır: Tanımlayıcı açıklamalarının zengin olması, kendi içinde eleştiriler barındırması, alternatif düşünme tarzları sunması, ortaya atılan iddiaların güncel verilerle desteklenmesi vb...

Editöryal bir çalışma olan kitap Prof.Dr. M. Ali Kirman ve Dr. Volkan Ertit tarafından hazırlanmış ve yayınlanmıştır. Kitapta Besim Dellaloğlu, Halil Aydınalp, Kemal Ataman, M. Ali Kirman, İlkay Şahin, Osman Zahid Çifçi, Behram Hasanov, Ekber Şah Ahmedi, Volkan Ertit, Ömer Faruk Darende ve Hasan Sarı’nın çalışmaları yer almaktadır. Çalışmanın ortaya çıkışı 2018 yılında Aksaray Üniversitesi’nde gerçekleşen “Uluslararası Din Sosyolojisi Sempozyumu”na dayanmaktadır. 34 oturumdan oluşan bu sempozyumun iki oturumu sekülerleşme kavramı ve teorisine aittir. Sempozyumda sekülerleşme üzerine yapılan bu oturumların gördüğü ilgiden dolayı sekülerleşme tartışmalarını daha kalıcı hale getirmek ve geniş kitlelere ulaştırmak için yazarların sunumlarının temel alındığı makaleler bir araya getirilmiştir.

Eser, 11 akademisyenin 10 makalesinden oluşmaktadır. Makalelerin yazarları ve isimleri sırası ile şu şekildedir:

- Besim F. Dellaloğlu- “Laik ve Seküler’in Politik Teolojisi”
- Ömer Faruk Darende- “Sekülerleşme Teorisine Metaforik Yaklaşımlar”
- İlkay Şahin- “Sosyolojik Bir Bilginin Soy Kütüğü: Sekülerleşme Teorileri”
- Ekber Şah Ahmedi ve Kemal Ataman- “Varoluşsal Güvenlik ve Sekülerleşme: Eleştirel Bir Çözümleme”
- Halil Aydınalp- “Yerel Bir Dünyevileşme Kavramı: Özerk Dünyevileşmeler”
- M.Ali Kirman ve Hasan Sarı- “Post-Seküler Toplumda Anlam Arayışını ve Tasavvufu Yol Metaforu Üzerinden Okumak”
- Behram Hasanov- “Hafıza Zincirini Baypas Etmek: Türkiye’de Yeni İnanma ve Dindarlık Biçimleri”
- Volkan Ertit- “Direnen Teori: Sekülerleşme”-
- Volkan Ertit- “Türkiye’nin Sekülerleşme Pratiği”
- Osman Zahid Çifçi- “Corruptio Optimi Pessima Est Şiddetli Sekülerliğin Öngörülemez Sonuçları”

Makaleler

Eserin ilk makalesi Besim Dellaloğlu tarafından “Laiklik ve Sekülerin Politik Teolojisi” adıyla kaleme alınmıştır. Dellaloğlu, bu çalışmasında öncelikle yanlış tanımlanan ve anlaşılan iki kavramın, laik ve sekülerin tanımını yapar. Dellaloğlu’na göre laik ve seküler kavramları eş anlamlı kullanılmamalıdır. Laiklik siyasi bir kavram olduğundan birey ve toplum için kullanılmamalıdır. Laiklik, din ve devlet işlerinin ayrılması değil, devletin dine karşı nötrleşmesidir (s.35). Devletin laik olması ya da olmaması, yurttaşların tercihi üzerinden değil devletin eylemi üzerinden değerlendirilmelidir. Dellaloğlu, bu ifadelerden sonra Türkiye’de devletin laik olma özelliğini ele aldıktan sonra yaptığı tanıma uygun bir laikliğin Türkiye’de bulunmadığını ifade eder. Dellaloğlu (s.37) sekülerlik kavramını ise dindarlık içinde dünyevi olanın uhrevi olanın aleyhinde genişlemesiyle ortaya çıkan bir değişimin sıfatı olarak tanımlar.

Türkiye’de laiklik ve sekülerleşme kavramlarının yanlış algılanması, laiklik üzerinden ayrı bir problemi de beraberinde getirmiştir. Dellaloğlu’na göre bu problem, laikliğin devlet sıfatı halinden çıkıp siyasi bir ideolojiye dönüşmesidir. Yazar, Türkiye’de bu kavramın değişimiyle bu ideolojiye tepki olarak İslamcılık kavramının ortaya çıktığını söyler. Dolayısıyla İslamcılık da siyasi bir kimlik haline dönüşmüş olur. Bu sebeple Dellaloğlu’na göre Kemalizm laikliğin siyasallaşmasıdır; İslamcılık ise dindarlığın siyasallaşmasıdır. Sonuç olarak devletin laik olması için toplumun seküler olmasının şart olmadığını, toplumun da seküler olması için devletin laik olmasının bir şart olmadığını belirterek okuyucuyu kavramların yeniden inşası üzerine düşünmeye davet eder.

Eserin ikinci makalesi ise Ömer Faruk Darendede tarafından kaleme alınan “Sekülerleşme Teorisine Metaforik Yaklaşımlar”dır. Darendede, çalışmasında Batı dünyasında sekülerleşmenin getirdiği değişimi anlatmak için 1843 ve 2010 yıllarında yaşayan iki ailenin, pazar sabahı yaşadıklarını hikâye ederek çalışmasına giriş yapar. Buradan hareketle dünya tarihi boyunca değişim ve gelişimin insanların hayatlarında olduğu gibi dine dair tutumlarında da dönüşüme yol açtığına dikkat çeker. Çalışmada sekülerleşme teorisine yönelik yaklaşımlar metaforik çerçevede ele alınmıştır. Hangi yaklaşımın daha doğru olduğunu ortaya koymak gibi bir amacının olmadığını ifade eden Darendede (s.52) makalenin esas gayesinin sekülerleşme paradigmalara dair metaforları bir araya getirmek ve anlamı kapalı olan soyut düşünceleri okuyucuya somut ve daha anlaşılır halde sunmak olduğunu söylemektedir. Yazar bu minvalde ele aldığı çalışmasının “Sekülerleşme ve Teorisi” başlığı altında ise çalışmaya dair üç kavram tanımlar: sekülerleşme, desekülerleşme ve sekülerleşme teorisi. Sekülerleşme kavramı için özellikle Volkan Ertit’in ve Bryan Wilson’ın tanımlarını kullanır. Ertit’e göre sekülerleşme, belli bir toplumda belli bir zaman dilimi içerisinde doğaüstü olanın (dinin, dinimsi yapıların, halk inançlarının ve diğer tüm doğaüstü öğretilerinin) bireysel ve toplumsal düzeydeki prestijlerinin ve gündelik hayatı şekillendirme güçlerinin

azalması, Wilson’a göre ise dini sembollerin, kurumların, eylemlerin ve bilincin sosyal önemini kaybettiği bir süreçtir. Darende, desekülerleşme kavramı için de bu durumların aksini ifade eder. Ona göre dinî semboller, kurumlar, eylemler ve bilinç geçmişe kıyasla daha baskın bir hale gelirse ve bireylerin gündelik yaşamını daha fazla etkilemeye başlarsa desekülerleşme gerçekleşir.

“Sekülerleşme Teorisine Metaforik Yaklaşımlar” başlığı altında metaforları üç farklı bakış açısını yansıtan başlıklar halinde incelemektedir.

- Klasik Sekülerleşme Paradigması İçerisindeki Metaforlar
- Desekülerleşme Paradigması İçerisindeki Metaforlar
- Eklektik Paradigma İçerisindeki Metaforlar

“Klasik Sekülerleşme Paradigması” başlığında şu metaforlar sırasıyla açıklanmaktadır:

- Max Weber- “Dünyanın Büyüden Arınması” ve “Demir Kafes”
- Steve Bruce- “Tanrı Öldü”
- Bryan Wilson- “Toplumlaşma”
- Grace Davie- “Ait Olmadan İnanma”

“Desekülerleşme Paradigması” başlığında ise metaforlar ve metaforlarla ilişkilendirdiği yazarlar şu şekildedir:

- Rodney Stark- “Sekülerleşme, Toprağın Bol Olsun”
- Daniell Bell- “Kutsalın Dönüşü”
- Rodney Stark ve William Sims Bainbridge- “Dinsiz Gelecek Yanılsamadır”
- Thomas Luckman- “Görünmez Din”
- Frank Newport- “Tanrı Hayatta ve İyi”

Çalışmanın son başlığı ise, “Eklektik Paradigma”dır. Darende (s.62) sekülerleşme tartışmalarına eklektik tarzda yaklaşan sosyologların tek taraflı bir tavır almadıklarını, dinin hem etkileyen hem de etkilenen bir pozisyonda olduklarına dikkat çekmekte ve bu minvalde aşağıdaki metaforları konu edinmektedir:

- Peter L. Berger, Brigitte Berger ve Hansfried Kellner- “Evsiz Zihin”
- Daniele Hervieu- Leger- “Dini Brikolaj”
- Stef Aupers ve Dick Houtman- “Alakart Din”
- Conrad Ostwalt- “Seküler Çan Kuleleri”
- Grace Davie- “Vekil Din”

Çalışmada metaforlar tek tek tanımlanmakla kalmamış, aralarında bulunan ilişki de detaylı bir şekilde açıklanarak okuyucuya sunulmuştur.

Eserin üçüncü makalesi, İlkey Şahin tarafından hazırlanan “Sosyolojik Bir Bilginin Soy Kütüğü: Sekülerleşme Teorileri” isimli çalışmadır. Şahin’in bu çalışması “Sekülerleşme Teorilerinin Soy Kütüğü” ve “Yersiz Yurtsuz Bir Bilginin Yarattığı Yabancılık” adında iki başlık altında ele alınmıştır. Çalışmada sekülerleşme teorilerinin iki ana akımdan oluştuğu belirtilmiştir. İlk akıma göre din, moderniteyle beraber yenilgiye uğrayarak sosyal hayattan çekilmiştir. Böylelikle din, işlev ve anlam kaybına uğramıştır. İkinci akıma göre ise din, modern dönemin bireyci yapısı karşısında insanları ortak bir anlam etrafında toplayamamıştır ve hayattan çekilerek anlam kaybına uğramıştır. Şahin, bilimsel bilginin bağlamsal olduğunu iddia etmektedir ve bu iddiasını sekülerleşme teorisi örneğiyle ortaya koymayı amaçlamıştır. Yazar, sekülerleşme teorilerinin üretim süreci, temel varsayımları ve kullanım biçimleri göz önüne alındığında bu teorilerin seküler olmasından öte dinsel nitelikte olduklarına dikkat çeker (s. 73).

“Sekülerleşme Teorilerinin Soy Kütüğü” alt başlığında Şahin, ontolojik suç ortaklığı kavramından bahseder. Bu kavram, Bourdieu’nun alan ve habitus arasında kurduğu ilişkiyi ifade etmek için kullanılmıştır. Bu kavramın anlaşılması, çalışmanın anlaşılması açısından önemlidir. Bu suç ortaklığının anlaşılması için bilimsel bilgi ve modernlik örneğinden bahseden Şahin, bilimsel bilginin modernlikle olan tarihi sürecine değinir ve bu sürecin sonunda bilimsel bilginin batılı sosyal gerçeklikle sınırlandırıldığı için zorunlu olarak bilginin bağlamsal bir hale geldiğine değinir (s.75). Batı’da bilimsel bilginin durumu böyleyken Batı dışı alanların da bu bilgiyi olduğu gibi aktarmak ve kendi gerçekliğine uyarlamak dışında başka bir faaliyetlerinin olmadığını söyleyerek Batı dışı çalışmaları eleştirmektedir. Sekülerleşme teorisinin doğru anlaşılması için Batı’nın tarihsel, sosyal, kültürel bağlamından bağımsız düşünülmesinin ve anlaşılmasının mümkün olmadığını belirten yazara göre, bu tarihsel ve toplumsal konular Hristiyanlığın kendi içinde geçirdiği dinsel rasyonelleşmesinden kaynaklanmaktadır (s.78).

Çalışma sekülerleşme teorisinin çıkışının Batı kaynaklı olduğuna dikkat çekerek, bu teoriyi Batı’da meydana gelen reform hareketlerine bağlamaktadır. Bu hareketlerin devamında ise Batı medeniyetinin kendini yeniden inşa ve idame ettiren Batı’ya özgü inanç kardeşliği temeli üzerinden kurulan sosyal düzende saklı olduğu belirtilir. Durkheim’in mekanik dayanışması, Tönnis’in cemaati, Marx’ın komünist toplumu ve Weber’in batı şehrinin esasında inanç kardeşliğine dayalı sosyal düzeni tarif ettiğini ifade etmektedir (s.82).

Çalışmanın “Yersiz Yurtsuz Bir Bilginin Yarattığı Yabancılık” başlığında ise Batı dışı alanların çalışmalarına yönelik eleştiri ve çözüm önerileri sunulmaktadır. Şahin, Batı dışı alanlardaki çalışmaların akademik içeriğinin büyük oranda popüler bir bilgi türü

olduğuna dikkat çekmektedir. Batı dışı alanların bilimsel bilginin ele alınışına bakıldığı zaman aktarmacı ve genellemeci bir tavra sahip olduğunu ileri sürmektedir. Yazara göre Batı dışı alanlar, sekülerleşme teorisinin bağlamsal bir bilgi olduğunu dikkate almadan genelleme yapmakta ve bu tekelleşme yerel bilginin üretimini engellemektedir. Türkiye’de yanlış anlaşılan bir kavram olan sekülerleşmenin, yanlış anlaşılma sebeplerini sayarken yapılan en büyük hatanın kendi gerçekliğimizi yok sayarak olaylara batının bakış açısıyla bakmak ve oryantalistlerin ön kabullerini genellemek olduğunu söyleyen şahin (s.110) sekülerleşme teorisinin asıl meselesinin dinle ilgili sanıldığının ama esas meselenin batılı sosyal düzen ve aidiyet probleminde saklı olduğunu vurgulamaktadır.

Kitabın dördüncü makalesi, Ekber şah Ahmedi ve Kemal Ataman tarafından “Varoluşsal Güvenlik ve Sekülerleşme” adıyla kaleme alınmıştır. Ahmedi ve Ataman’ın bu çalışması altı bölümden oluşmaktadır. İsmi “Sorunun Tarihsel ve Düşüncesel Arka Planı” olan ilk bölümde klasik sekülerleşme teorisine karşı varoluşsal güvenlik teorisinin ortaya çıkış serüveni aktarılır. Varoluşsal güvenlik teorisinin sahipleri, Pippa Norris ve Ronald Inglehart klasik sekülerleşme teorisinin dünya genelindeki canlılığı açıklamakta yetersiz olduğunu savunmaktadırlar. Bu sebeple dinî çöküşten ziyade dinî değişimi merkeze alan ve modernleşmeden çok varoluşsal güvenliğe vurgu yapan yeni bir teori geliştirirler.

Çalışmanın adı “Modernleşme, İnsani Gelişmişlik ve Sekülerleşme” olan ikinci bölümünde varoluşsal güvenlik teorisinin temel iddiası detaylandırılır. Dinin erozyona uğramasının sebebinin klasik sekülerleşme teorisinin iddia ettiği gibi rasyonelleşme veya toplumsal farklılaşma olmadığı belirtilir. Ekonomik gelişmişlik, toplumsal refah, insani gelişmişlik ve sosyoekonomik eşitlik esas kriterler olarak ortaya konur. Ahmedi ve Ataman (s.121) varoluşsal güvenlik teorisinin amacının esasında klasik teorisinin yenilenmesi olduğunu ama bunu gerçekçi bulmadıklarını zikrederler. Yapılan tespitlerin iddiası farklı olsa da varoluşsal güvenlik teorisinin dolaylı yoldan klasik sekülerleşme teorisinin tekrarı olduğunu ve yeni bir bakış açısı sağlamadığını dile getirirler. Yazarlar, sonuç elde etmek için yapılan araştırmaların da doğru bir ölçekte hazırlanmadığını iddia etmektedirler. Bunun yanı sıra varoluşsal güvenlik teorisyenlerinin savundukları görüşlere uymayan ülkelerden örnek vererek, teorisinin ikna ediciliğini de sorgulamaktadırlar.

Çalışmanın üçüncü bölümü olan “Dindar Amerika?” başlığında Amerika’nın sekülerleşme sürecinin modernleşmeyle bağlantısının olup olmadığı tartışılır. Ahmedi ve Ataman, Avrupalı sosyologların, modernleşmeyle sekülerleşmenin bir arada olduğunu kabul ettiklerini söylerken, Amerikalı sosyologların ise farklılaşmış modern bir toplum olarak ortaya çıkan Amerikan toplumundan dolayı modernleşme sürecinin sekülerleşmeye yol açmadığını savunduklarını ifade ederler. Bu teoriler işığında yazarlar Avrupalı sosyal bilimcilerin Avrupa bağlamında geliştirdikleri teorilerin

Polonya-İtalya-İrlanda ve ağırlıklı olarak Amerika toplumundaki dini değişimi açıklamakta yetersiz kaldığını, bunun yanında Amerikan toplumunda dini değişim sürecini açıklayan, dini pazar modeli gibi teorilerin de ABD dışındaki, ağırlıklı olarak Avrupa'daki dini değişim sürecini açıklamakta yetersiz kaldığını ifade ederler (s.124). Bu değişimi küresel anlamda açıklamaya çalışan Norris ve Inglehart, çözümün varoluşsal güvenlik teorisiyle açıklanabileceğini iddia ederlerken Ahmedi ve Ataman (s.129) teori üzerine yapılan çalışmalar ve veriler incelendiğinde verilen örneklerle teorinin temellendirilemediğini iddia ederler.

Çalışmanın dördüncü bölümü olan “Dindar Amerika vs. Seküler Avrupa: Farklı Tarihsel Hafızalar” başlığında toplumların tarihsel hatıralarının biricikliğine vurgu yapılır. Kuzey Amerika ve Avrupa'daki dine dair tutumların tek bir reçete ile değerlendirilmemesi gerektiği ifade edilir. Farklı eğitim sistemleri ve farklı devlet etkilerine sahip olmaları her bölgenin kendine has dinamiklerinin oluşmasına sebep olduğundan varoluşsal güvenlik teorisinin iddiasının evrenselliği sorgulanır. Bu sorgulama çalışmanın “Modernleşme, Varoluşsal Güvenlik ve Risk” başlığını taşıyan beşinci bölümünde devam eder. Varoluşsal güvenlik teorisi gelişmişlikle temellendirilmekte fakat bu “gelişim”, modernitenin belirsizlik ve güvensizlik ortamı oluşturma ihtimalinden dolayı teori iddiasıyla çelişkili hale gelebilir.

Çalışmanın altıncı ve son bölümü olan “Güvenlik, Din ve Dindarlık” başlığında yazarlar, sosyal bilimlerde üzerinde birlik oluşturulan bir din tanımı bulunmaması sorununa değinmektedir. Bu sorunun beraberinde sekülerleşme tartışmalarını da etkilediğine dikkat çeken yazarlar, Norris ve Inglehart'ın dine dair bakış açıları bağlamında varoluşsal güvenlik teorisini ele alırlar. Yazarlara göre, Norris ve Inglehart'ın özel bir din tanımı yoktur ve dini sakinleştirici bir etki yaratan ve güven duygusu veren bir olgu olarak ele alırlar (s.141). Bu sebeple Norris ve Inglehart'ın dine dair bakış açısını on dokuzuncu yüzyıldaki pozitivist ilkel din anlayışına benzetirler (s.142) ve varoluşsal güvenlik teorisinin dine dair iki iddiasını aktararak bu iddiaların tutarsızlığını ayrıntılı biçimde ele alırlar.

Çalışmanın sonuna gelindiğinde Ahmedi ve Ataman, varoluşsal güvenlik teorisi ve sekülerleşme teorisine alternatif bir bakış açısı sunarlar. Yazarlara göre, sekülerleşme teorileri modern toplumda dini değerleri açıklayabilecek potansiyelde değildir. ABD gibi birçok ülkenin kiliseye katılım oranının düştüğü iddia edilse bile New Age gibi maneviyat akımlarının yükselişte olmasına dair açıklamalarda sekülerleşme teorileri yetersiz kalmaktadır. Çalışmalarda kullanılan dindarlık ölçekleri yeniden düzenlenmelidir. Din ve dindarlık gibi kavramların daha kapsayıcı ve muğlaklıktan uzak bir tanıma ihtiyaçları vardır.

Sekülerleşme Tartışmalarının beşinci makalesi, Halil Aydınalp tarafından “Yerel Bir Dünyevileşme Kavramı: Özerk Dünyevileşmeler” ismiyle kaleme alınmıştır. Aydınalp diğer akademisyenlerden farklı olarak sekülerleşme yerine dünyevileşme

kavramını kullanmayı tercih ettiğinden çalışmanın giriş kısmında bu kavramı tercih etmesini yedi sebep üzerinden açıklıyor. Açıklamanın ardından din ve dindarlık arasındaki farka değinilerek okuyuculara makale hakkında bir ön bakış açısı sağlanıyor. Aydınalp'e (s.156) göre din kutsal iken dindarlığın kutsallık taşıdığı iddia edilemez. Dindarlık, dünyevi süreçler içinde şekillendiğinden, tanım ve yorum farklılığına sahiptir. Sekülerleşme kavramına gelindiğinde de yazar tek bir tanımın yeterli ve kapsayıcı olamayacağından bahseder. Sekülerleşme kavramı için kendine ait dört farklı tanım ekleyerek literatürü genişletmektedir. Bu tanımlardan hareketle Türkiye şartlarını göz önünde bulundurarak ulaştığı sonucu dört madde halinde açıklar.

Çalışmanın ilk bölümü olan "Türkiye'de Sekülerleşme Tartışmaları"nda Aydınalp, Ali Köse, Nilüfer Göle, Tayfun Amman, Ahmet T. Kuru ve Volkan Ertit'in Türkiye'de sekülerleşme kavramına bakış açılarına ve yorumlarına değiniyor. Yazar, bu başlık altında çoğunlukla Amman'dan alıntılama yapmaktadır. Ayrıca Ertit'in çalışmalarına şu iki noktada eleştiriler getirmektedir:

- Ertit, makro sosyolojik süreçlerle (sanayileşme ile göç, kentleşme, rasyonelleşme, bireyselleşme) birlikte sekülerleşmenin zorunlu bir hal aldığı iddia etmektedir fakat sunulan deliller yeterli değildir.

- Evlilik öncesi görüşme, kadınların tokalaşması, işi gereği seyahate çıkması, enflasyon oranında faizin asli ihtiyaçlar için normal karşılanması gibi durumlar kent yaşamına göre şekillen fıkhi alt yapının oluşmasına bağlı olarak normal sayılmaktadır. Bu sebeple bunlar sekülerleşme emareleri olarak görülmemelidir.

Çalışmanın ikinci bölümü "Özerk Dünyevileşmeler" in ilk alt başlığı "Ne Kadar Bireycilik Ne Kadar Özerklik" başlığında Aydınalp, bireysel dünyevileşme kavramı yerine özerk dünyevileşmeler kavramını kullanmaktadır. Bu kavramı kullanmasının sebebini ise iki farklı seviye zikrederek açıklar. Makro seviye olarak belirtilebilecek ilk açıklamasında Avrupa ve Türkiye arasındaki tarihsel toplumsal farklılıklara değinir. Türkiye'de Batı tarzı bireyselleşme ve sekülerleşme aramanın üç sebepten dolayı tartışmalı olacağını söyler ve bu sebepleri şöyle açıklar: (1) Her ülke kendine has toplumsal dinamiklere sahiptir. Bu yüzden, modernleşme süreci de farklılık gösterecektir. (2) Türkiye'deki kurumsal dini yapı ve toplumsal ilişki, Avrupa'dan daha farklı seviyededir. (3) İslam'da Ruhbanlık sınıfı bulunmamaktadır. İkinci açıklama seviyesi olan mikro seviyede ise Aydınalp, bireycilik ve özerklik arasındaki yapısal ilişkinin Türkiye'ye yansımaları üzerine değinir. Bu incelemede Aydınalp, beş sonuca ulaşmıştır. Bu sonuçların dördünde Türk toplumunun yapısının bireyselliğe değil özerkliğe dayandığını belirtmektedir. Beşinci sonuçta ise tam bir bireysellikten ziyade yarım bir ferdileşmenin ve üst otoritelere saygılı bir özerkliğin bulunduğunu dile getirir. Aydınalp'e göre bireycilik özgür bireyin toplum karşısındaki bağımsızlığıdır. Özerklik ise tam bir bağımsızlıktan ziyade özgür bireyin topluma entegrasyonunu öne alır. Bireycilik, bilinçli tercihler yapma ve sonuçlarına katlanmayı ifade ederken özerklik,

bilinçli tercihlere sahip olmakla beraber her zaman bilinçli ve iradi tercihlerle şekillenmemektedir (s.176).

Çalışmanın ikinci bölümü “Özerk Dünyevileşmeler”in aynı adı taşıyan ikinci alt başlığında Aydınalp, özerk dünyevileşme kavramının tanımını yapar. Yazara göre, özerk dünyevileşme özne merkezli değil özneler arası bir etkileşim sürecine sahiptir. Bu etkileşim sürecine göre dört dünyevileşme şekli ortaya çıkar: “İsteyerek/iradi özerk dünyevileşme”, “istemeyerek/icbari özerk dünyevileşme”, “özdeşerek özerk dünyevileşme”, “kanıksayarak özerk dünyevileşme”. Bu modelleri tek tek açıklayan ve örneklendiren Aydınalp, çalışmasına dünyevileşme modeli şablonu ekler ve Kuzey Kıbrıs’ta yaptığı saha çalışmasının verileriyle beraber dünyevileşmeleri toplumsal dinamikler ve farklılaşma unsurları çerçevesinde açıklar.

Sekülerleşme Tartışmalarının altıncı makalesi, M. Ali Kirman ve Hasan Sarı tarafından “Post Seküler Toplumda Anlam Arayışını ve Tasavvufu Yol Metaforu Üzerinden Okumak” adıyla kaleme alınmıştır.

Çalışmanın ilk bölümü olan “Anlam Arayışı ve Yol Metaforu” başlığında Kirman ve Sarı (s.197) sekülerleşme sürecinde dinin önemini kaybetmesiyle bir anlam kaybı yaşandığını ifade ederler. Bu anlam kaybı ve bireylerin hissettiği eksiklik ve belirsizlik sebebi ile kutsala ve hayatı anlamlandırmaya ihtiyacın hasil olduğundan bahsederler. Yazarlar, post-seküler toplumda belirginleşen hakikat ve anlam arayışını yol metaforu kullanarak kavramsallaştırma denemesi yaparlar. Bu kavramsallaştırma denemesinde yol metaforu üzerinden üç kavram kullanılır: Yola çıkmak, yolda olmak, menzile varmak.

Çalışmanın “Post-seküler Toplumlarda Anlam Arayışı ve Tasavvufun Keşfi” adlı ikinci bölümünde ise post-seküler toplum kavramının tarihsel süreci Jürgen Habermas, Max Weber ve Niklas Luhman’a atıfla açıklanmaya çalışılmıştır. Yazarlar, post-seküler toplumu, geleneksel değerlerin yeniden hatırlandığı, modern seküler değerlerin bir kısmının toplumun ayrılmaz parçası olurken bir kısmının toplumsal bünyeden atıldığı şekilde tanımlarlar. Buna göre bu toplumda hem geleneğe hem de modern seküler unsurlara ait değerlerin birbirini dışlamayacak şekilde harmanlanırlar (s.202). Yazarlara göre, post-seküler toplum insanı tükenmişliğe itmektedir. Bu tükenmişlik karşısında arayış içinde olan insanlar, aradıkları mananın tasavvufi boyut olduğunu fark ederler. Yazarların post-seküler toplumun anlam arayışını tasavvufle bağdaştırmaları Batı dünyasında gün geçtikçe daha fazla insanın parçası olduğu New Age akımını hatırlatmaktadır. Ancak bu yönelimle toplumsal anlamda kabul edilen tasavvuf kavramı ve uygulamalarının bağdaşmadığı ve bu sebeple yazarların kullandıkları tasavvuf kavramıyla toplumda değişen din algısının tam olarak örtüşmediği ifade edilebilir.

Çalışmanın üçüncü bölümü ise “Edebiyat ve Anlam Arayışı” başlığında yeni dindarlık formlarına örnek olabilecek Elif Şafak’ın *Aşk ve Havva’nın Üç Kızı* romanı ve Didem Madak’ın üç şiir kitabı incelenmiştir. Yazarlar bu incelemeler sonunda post-seküler toplumda tasavvufa yönelişi, yol metaforu üzerinden değerlendirmişlerdir. Boston’un “arayış yönelimli dindarlık” kavramından hareketle günümüz dünyasında yüzeysel bir inancın dinsel olarak yükselişte olduğunu ifade ederler. Kirman ve Sarı’ya göre menzile varmayan bu arayış post-modern zihniyet yapısı ile uyumludur.

Sekülerleşme Tartışmalarının yedinci makalesi, Behram Hasanov tarafından “Hafıza Zinciri’ni Baypas Etmek: Türkiye’de Yeni İnanma ve Dindarlık Biçimleri” ismiyle kaleme alınmıştır. Çalışmanın “Günümüz Türkiye’sinde Dinin Toplumsal Konumuna İlişkin Bazı Tartışmalar” adlı ilk bölümünde Hasanov, Türkiye’de yaşanan dini değişim sürecinin sekülerleşme ya da desekülerleşme süreçleri ile açıklanamayacağını ifade ediyor. Hasanov’a göre dine verilen değer sabit değildir; belli dönemlerde göreceli olarak artma ve azalma söz konusudur. Ancak Hasanov çalışmasında sekülerleşmeyi tanımlamadığı için ya da kabul ettiği tanımı okuyucu ile paylaşmadığı için tam olarak karşı çıktığı sürecin ne olduğu açık değildir.

Çalışmanın ikinci bölümü, “Hafıza Zincirinin Müslüman Toplumlardaki Tarihsel İşlevleri” başlığında Hasanov, hafıza zinciri kavramını açıklar ve Müslümanlar açısından hafıza zincirinin öneminden ve tarihsel işlevinden bahseder. Hafıza zincirinin ilk zayıflama döneminin Osmanlı İmparatorluğu olduğunu belirtir; Cumhuriyetle beraber değişen eğitim sisteminin de etkisiyle bu zincirin koptuğunu savunur.

Çalışmanın üçüncü bölümü, “Hafıza Zincirinin Ardından: Yeniden İnanma Biçimleri ve Sanal Cemaatlerin Yükselişi” başlığıdır. Yazar, Cumhuriyet’in erken dönemlerindeki baskın laiklik uygulamalarının, kentleşmenin, kitle iletişim araçlarının zincirin taşıyıcıları olan ilmiye sınıfının ve tarikatların ortadan kalkmasına ve zincirde kırılmaların/dönüşümlerin ortaya çıkmasına sebep olduğunu ifade etmektedir. Yeni dönem cemaat yapısının azalarak bireyselliğin yükseldiği, farklı din algılarına kapı aralandığı, zincirin baypas edildiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın sonunda zincirin değişmesi ile gelinen son nokta ele alınmaktadır.

Hasanov, dinin artık sosyalleşme süreciyle öğrenilme modelinin terk edilerek, internet topluluklarına katılmakla öğrenildiğini, Müslüman kimliğinin İslam’a yönlendirdiğini fakat eski kuşakların din anlayışı üzerinden bir kimlik oluşturulmadığını, daha çok dini kaynakların muhatap alındığını zikretmektedir. Yazar, bu durumu dinden uzaklaşma olarak yorumlamak yerine dini inanma biçiminde değişim ve dönüşüm şeklinde yorumlamıştır. Bu sebeple sekülerleşme teorisinin iddiasına karşı çıkmaktadır.

Sekülerleşme Tartışmalarının sekizinci ve dokuzuncu makaleleri Volkan Ertit'e aittir. Ertit'in "Direnen Teori: Sekülerleşme" başlıklı ilk makalesi beş başlıktan oluşmaktadır:

- "Sekülerleşme Ne Demektir?",
- "Sekülerleşme Teorisi Ne Demektir?",
- "Sekülerleşme Teorisinin Temel Ölçütü Nedir?",
- "Sekülerleşme Teorisi Çöktü Mü?",
- "Direnen Teori Sekülerleşme".

Ertit, bu çalışmanın hazırlanmasındaki sebebin geniş bir akademisyen kitlesi tarafından referans olarak gösterilen Peter Berger'in verisiz çalışmalarını "modernleşme sekülerleştirir" iddiasına sahip olan sekülerleşme teorisi bağlamında değerlendirmek olduğunu ifade etmektedir (s.240). Ertit çalışmasını kendi tanımı üzerine inşa ediyor: "Belli bir toplumda belli bir zaman dilimi içerisinde doğaüstü alanın, yani dinin, dinimsi yapıların, halk inançlarının ve diğer tüm doğaüstü öğretilerin bireysel ve toplumsal düzeydeki prestijlerinin ve gündelik yaşamı şekillendirme güçlerinin azalması" (s.240-241). Bu tanımlamanın ardından Ertit, Berger'in savunduğu ve Türkiye'de sıklıkla referans gösterilen iddiaları on maddede özetliyor ve bu iddiaların neden bilimsellikten uzak olduğunu okuyucuya etraflıca anlatıyor. Çalışmanın dört temel sonucu bulunmaktadır:

- Berger'in çalışmaları herhangi bir kanıt veya veriye dayanmamaktadır.
- Berger'in Türkiye, ABD, Latin Amerika, Avrupa ülkeleri ve İsrail ile ilgili iddiaları yapılan bilimsel çalışmalarla yanlışlanmıştır.
- Berger -sekülerleşme tartışmalarında olmaması gereken şekilde- toplumları kendi tarihleriyle kıyaslayarak değil başka toplumlarla kıyaslamaktadır.
- Berger yaşamının son dönemlerinde akademik üsluptan ve titizlikten uzaklaşmıştır.

Ertit'in ikinci çalışması ise daha önce İngilizce yayımlanmış olan "God is Dying in Turkey as well" adlı çalışmasının çevirisine dayanmaktadır. Başlığı "Türkiye'nin Sekülerleşme Pratiği" olan bu metinde Ertit, Türkiye'nin sekülerleşme sürecini nitel ve nicel çalışmalar ışığında değerlendirmektedir. Çalışmada azalan ibadet etme oranları, evlilik dışı ilişkilerin ve boşanmaların yaygınlaşması, eşcinsellerin gündelik yaşamdaki temsili, etkisizleşen halk inançları, daha dar halen gelen kıyafet kodları gibi doğaüstü alanın gündelik yaşama dokunan noktalardaki etkisindeki dönüşümler akademik literatür eşliğinde okuyucuya sunulmaktadır. Yazar modernleşme süreci ile sekülerleşen Türkiye'nin klasik teorisinin iddiasını doğrulayan örneklerden biri olduğunu savunmaktadır.

Kitabın son makalesi, Osman Zahid Çifçi tarafından "Corruptio Optimi Pessima Est- Şiddetli Sekülerliğin Öngörülemeyen Sonuçları" ismiyle hazırlanmıştır. Çiftçi, bu

çalışmasının amacının din sosyolojisi alanında, sekülerleşme üzerine farklı bir bakış açısı ortaya koymak olduğunu ve şiddetli sekülerleşmenin anti tezini oluşturup oluşturmadığını, bu çerçevede araştırmaların neden yapılmadığını sorgulamaktadır. Çifçi (s.332-3), çalışmasının sonunda sekülerleşme teorisi bağlamında bu alanda çalışanlara hitaben, beş maddelik bir teklif sunmaktadır. Bu beş maddelik teklif kısaca şunlardır:

- Şiddetli sekülerlik, karşıt gruplar meydana getirip-getirmeyeceği tartışılmalıdır.
- Örnek gruplar üzerinden din sosyologları saha araştırması yapmalıdır.
- Örnek grupların marjinalleşme veya radikalleşme riski taşıyıp-taşımadığı araştırılmalıdır.
- “Şiddetli seküler gruplarla, şiddetli deseküler grupların beraber artış göstermesi Steve Bruce’un da dediği gibi bir istisna mıdır?” sorusu üzerine yoğunlaşılmalıdır.
- “Din adına konuşan grupların, toplum tarafından kabullenilmeyen fillerde bulunması eğitilmiş kesim tarafından deizme yönelimde etkiye sahip midir?” sorusu üzerinde tekrar düşünülmelidir.

Sonuç olarak *Sekülerleşme Tartışmaları* adıyla hazırlanan bu eserin sekülerleşme etrafında çalışma yapacak araştırmacılar için kaynak niteliği taşıdığı ifade edilmelidir. Farklı akademisyenler sekülerleşme özelinde farklı bakış açıları ve konularla okuyuculara geniş perspektif sağlamaktadırlar. Metinlerdeki üslubun ve konuların işleniş tarzının titiz bir çalışmanın ortaya çıkmasına sebep olduğu ifade edilebilir. Eser, konuya dair okuma yapmak isteyenler için birçok soruya yanıt verdiği gibi başka soruların da oluşmasına katkı sunma potansiyeline sahiptir. Eserde sekülerleşme teorisinin tek taraflı incelenmemiş olması ve yazarların yer yer birbirlerini eleştirmeleri metnin ayrıca okunmasını kolaylaştırmaktadır. Son söz olarak ifade edilmeli ki eser genelde din sosyolojisi özelde ise sekülerleşme alanında çalışma yapmak isteyen ve bu konu hakkında meraklı olanların faydalanacağı bir kapsama sahiptir.